

BIRGIT KRANTZ

Kvinnovisioner om ett nytt vardagsliv

Hur få familj, arbete, fritid och egen utveckling att gå ihop? Hur ska vardagslivets pussel organiseras för att kvinnor inte ständigt ska känna sig otillräckliga på dagens splittring i tid och rum? En kvinnlig forskargrupp arbetar sedan ett antal år med dessa frågor och Birgit Krantz presenterar här deras vision av »Det nya vardagslivet».

»Den undermåliga samhällsplaneringen av de reproduktiva uppgifterna har varit en sida av kvinnodiskrimineringen». (Rita Liljeström i *Kultur och arbete*, 1979)

Som kvinnor har vi anledning att vara kritiska mot de faktiska omständigheterna kring det sätt som vi bor på idag och mot de villkor som påverkar vårt vardagsliv.

För många kvinnor är vardagslivet ett organisatoriskt problem – det gäller att få tiden att räcka till för alla de arbetsuppgifter som hör till hem och barn när väl lönearbetet fått sin beskärda del. Problemet beror inte bara på den knappt tillmätta »fria» tiden, det skapas och förvärras också av den bristande rumsliga samordningen av bostäder, arbetsplatser, daghem, inköpsställen och andra nödvändiga målpunkter i staden och regionen. Vardagslivet är splittrat i tid och rum.

Det »osynliga arbetet» i bostaden – hushållsarbete, materiell och känslomässig omvårdnad av barn och andra familjemedlemmar, hemmets underhåll och skötsel – allt detta är idag en privat angelägenhet. Varje liten hushållsenhet förväntas klara sina uppgifter på egen hand. Socialstaten bidrar visserligen med försörjningen av bostäder och omsorg i form av daghem, fritidshem, hemtjänst etc, men gör det på manssamhällets villkor och utan de enskilda hushållens inflytande eller medverkan. Mellan den privatiserade vardagsverkligheten och »strukturen» (Ahrne, 1982) finns ett ingenmansland, en

arena där ännu så länge aktörerna sällan möts och agerar tillsammans.

Det framstår också som en paradox att vi (i tätorterna) bor närmare varandra än någonsin i koncentrerade flerbostadsområden och villakvarter, utan att de sociala kontakter och det ömsesidiga stöd uppstår som närheten skulle kunna leda till. En del av förklaringen till detta paradoxala förhållande är den bostadspolitik och den bostadsplanering som framför allt har inriktats mot den enskilda bostadens successiva perfektionering. Standardhöjningen har tagits ut som individuell, materiell standard. Oberoendet har prioriterats, på bekostnad av sociala värden och kollektiva handlingar.

Beskrivningen ovan uttrycker i grova drag den kritik som varit drivkraften till projektet *Det nya vardagslivet*, som ska presenteras i det följande. Dess syfte har varit att peka på att det trots allt finns alternativa sätt att organisera boendet på och att det inte är omöjligt att skapa förutsättningar för ett vardagsliv med större samverkan mellan hushållen i den lokala miljön. Tankar kring detta har inom den del av kvinnorörelsen och kvinnoforskningen som sysslat med samhällsplaneringsfrågor successivt förts fram.¹ I *Veier til det nye hverdagslivet* (1987) har vi i en grupp på tio kvinnor, forskare inom området samhälle och boende,² utvecklat tankarna till en sammanhängande modell – en konkret vision – och tagit stöd i feministisk teori och empiri kring dokumenterade erfarenheter.

Hur ser det nya vardagslivet ut?

I kort sammandrag är visionens konkreta innehåll följande:

Vi utgår från de praktiska uppgifter som ingår i de flestas vardagsliv men också det som är en del av den »dagliga sociala förnyelsen» (Liljeström, 1981), omsorgen om andra och de känslomässiga relationerna mellan människor. Av de praktiska uppgifterna i hushållet är en tung del knutna till måltider. Det är möjligt att organisera dem på ett gemensamt sätt i närmiljön, på det sätt som sker t ex i de svenska kollektivhusen, i de danska »bofællesskaben»³ eller i de matlag som uppstått i bostadsområden på olika håll. De gemensamma måltiderna kan ordnas dagligen eller mer sällan, så som det också i praktiken sker. Vi har kallat detta *lokalt hushållsarbete* och det kan naturligtvis omfatta andra arbetsuppgifter än måltider. Den samverkan som uppstår mellan hushåll på detta sätt kan skapa förutsättningar för informella former av omsorg – *en lokal omsorg*. Men denna kan också bestå i en samverkan mellan den offentliga sektorn och hushållen i närmiljön. Decentraliserade mindre enheter av barnomsorg och äldreomsorg kan lokaliseras till bostädernas nära omgivning. De föräldrakooperativa daghemmen är exempel på detta – här är det föräldrarna som har huvudansvaret och deltar med sitt eget arbete medan kommunen bidrar med finansieringen. Andra arbetsuppgifter på den lokala nivån kan knytas till den materiella omgivningen, husen och utemiljön, som skötsel, förvaltningsuppgifter eller trädgårdsarbete – *en lokal förvaltning* som ger möjligheter till inflytande och kontroll för de boende. De gemensamma arbetsuppgifterna kan utvidgas att omfatta en mer eller mindre formellt organiserad *lokal produktion* baserad på hushållens egna intressen, kanske i kooperativ form. Med en sådan samverkan mellan hushållen och mellan hushållen och den offentliga sektorn – kanske också en marknadsorienterad sektor – uppstår det vi kallat *mellannivån*, ett handlingsfält där sociala relationer växer fram och blir en jordmån för delaktighet och ett resurshushållande förhållningssätt.

Visionen har, trots den konkreta beskriv-

ningen ovan, inga anspråk på att bli uppfattad som ett detaljerat program för ett kollektiviserat vardagsliv eller den slutliga lösningen på vardagslivets problem. Syftet är att peka ut en riktning, att visa på möjligheterna till ett socialt liv med större ansvar för mellanmänskliga relationer och gemensamt handlande. Steg i den riktningen förutsätter en bas för det lokala agerandet i bostadsmiljön, att grupper av hushåll upplever det önskvärda i förändringen men också att organisationsformer utvecklas på basplanet. I alla de nordiska länderna finns redan sådana former etablerade – boföreningar, hyresgästkommittéer, inköpsföreningar – men vi pekar på att samhället/kommunen måste medverka genom att decentralisera verksamheter och föra ned inflytandet till den lokala miljön.

Vi ser visionen som en del i en frigörande kvinnostrategi: det reproduktiva arbetet blir synliggjort, mellannivån blir ett könsneutralt område där arbetet delas lika mellan män och kvinnor. En förutsättning är att mäns och kvinnors tid får samma värde och sextimarsdagen blir därför också en viktig förutsättning.

Från kritik till vision

Att inte nöja sig med enbart kritik av den existerande verkligheten utan också gå vidare och konkret gestalta idéer om en önskvärd framtid, är emellertid inte oproblematiskt. Det är i det här fallet att utlämna sig till angrepp från många olika håll; från de obotliga individualisterna, de förfördelade männen, de skeptiska samhällsteoretikerna, de förment förnuftsstyrda tillväxtförespråkarna. Också från kvinnohåll kan invändningar komma.

Men idéer om en önskvärd utveckling har alla ett gemensamt drag. De kan ifrågasättas med hänvisning till felaktiga förutsättningar och orealistiska antaganden om den möjliga framtiden. I vår argumentation för en förändring av vardagslivet har vi dock försökt följa rådet om de fyra nödvändiga stegen som en framtidforskare bör ta (Friberg & Himmelstrand, 1988), nämligen att bygga på



Foto: Ateljé Wahlberg, Svenska Slöjdföreningens fotoutställning 1935 i kollektivhuset på John Ericssonsgatan 6 Stockholm.

empiri om samhället idag, att förutsäga troliga förändringar under olika villkor, att pröva värderingar och skapa visionerna om det möjliga och önskvärda och slutligen att också agera för förändring. Aktionskomponenten i vårt arbete har bestått i att introducera idéerna i den pågående samhällsdebatten (se t ex Kaul, 1990; Sangregorio, 1988; Krantz, 1989, 1990). Vi har mött reaktioner av olika slag – både entusiasm hos kvinnor och skepsis hos män. Ibland det omvända – vårt verklighetsperspektiv sammanfaller inte självklart med alla kvinnors, visionen tilltalar också många mäns drömmar om framtiden.

De normativa och teoretiska utgångspunkterna för en förändring av vardagslivet har vi sammanfattat på följande sätt:

- vardagslivet skapas i och genom de handlingar genom vilka vi för livet vidare inom de givna materiella och sociala ramar som samhället tillhandahåller. Lönearbetets villkor är en del av dessa ramar, liksom den

maktutövning, bl a i patriarkatets namn, som samhället utvecklar;

- kvinnor i vårt samhälle idag har det största objektiva intresset av en förändring av dessa ramar; och slutligen
- förändringen måste ske nerifrån. Det är på det lokala planet som nya behovsanpassade lösningar för att binda samman reproduktion och produktion – eller med de sammanfattande begreppen boende, omsorg och arbete – måste uppstå och som sedan kan påverka politiken inom de olika sektorerna (Forskergruppen för det nye vardagslivet, 1987).

Varför är vardagslivet intressant just i dag?

Vardagslivet som begrepp har en särskild aktualitet i dag, även om samhällsteoretiker ägnat det uppmärksamhet långt tidigare.⁴ So-

cialantropologen Marianne Gullestad, som själv bidragit med studier om kvinnors vardagsliv (bl a i *Kitchen-table Society*, 1984), granskar i en artikel det nya intresset för fenomenet vardagslivet (Gullestad, 1986). Hon karakteriserar vardagslivsforskningen – skild från t ex arbetslivsforskning eller forskning om barnens vardag på daghemmet eller i skolan – som en forskning om samhället som utgår från intimsfären. Vardagslivet är i hennes tolkning samhället »sett på tvers» med utgångspunkt i den enskilda individen, familjen och hemmet. Att begreppet blivit en samlade symbol under åttiotalet vill hon förklara med att det framstår som nytt i förhållande till mera utnötta symboler som lokalsamhälle och närmiljö (åtminstone i ett norskt sammanhang) och inte kommer i konflikt med vad hon kallar »den mer direkta och öppna självcentrering som är typisk för 80-talets trendsättande livsstilar och tillhörande tankemönster».

Birte Bech Jørgensen (1988), med sitt kultursociologiska perspektiv, menar att vardagslivet som ett beskrivande begrepp dyker upp som en utmaning hos filosofer och samhällsforskare när de samhälleliga betingelserna förändras på ett genomgripande sätt och får konsekvenser för normer och värderingar, vanor och traditioner. Och hon menar att det rör sig om att begreppsmässigt försöka fånga vad det är som egentligen sker och vilka möjligheter det finns att styra förändringsprocesserna i en viss riktning mot något bättre.

Att intresset för vardagslivet just nu är så stort vill Bech Jørgensen förklara med att vi lever i en tid i stark förändring. Inte minst informationsteknologins genombrott skapar nya villkor i arbetsliv och boende, men hon pekar också på de kulturella förändringar som blir en följd av kvinnors ökade deltagande i lönearbetet. Man kan här lägga till det akuta miljöhotet och den nyväckta medvetenheten om den ekologiska balansens betydelse. Det gemensamma för vardagslivsanalyserna, enligt Bech Jørgensen, är intresset för relationen mellan å ena sidan samhällets övergripande strukturer och å den andra människors sätt att handskas med dessa villkor, leva med dem och förändra dem. Hon

ser en viktig potential till förändring just i vardagskrafterna, de kulturella och sociala krafter som människor som aktörer utvecklar i det dagliga livet och som kan bidra till att samhällsordningen påverkas (ibid s 68–69).

Vardagslivets förändring – i kvinnors intresse?

Det »objektiva» intresset hos kvinnor för en förändring av vardagslivet antydde i inledningen till artikeln. Det finns en rikhaltig dokumentation om de praktiska och känslomässiga konflikter kvinnor är utsatta för i deras dubbla ansvar för de reproduktiva uppgifterna och lönearbetet.

Hårddata talar fortfarande om att den traditionella skillnaden i mäns och kvinnors tidsanvändning i hushållet består, oberoende av kvinnans förvärvsarbete (SOU 1990:44). Det är också kvinnorna som tar ut föräldraförsäkringen – av männen är det 6–7 procent – och tre fjärdedelar av resorna till och från dagis görs av kvinnorna. Även om tidsanvändningsstudier och surveyundersökningar har sina begränsningar genom de ofta trubbiga datainsamlingsmetoder som de bygger på (se t ex Davies, 1987), ger de ändå en grov bild av könsens tidsmässiga arbetsfördelning i hemmet.

Kvalitativa studier över kvinnors vardagsliv bekräftar uppgifterna, samtidigt som de fördjupar och också nyanserar bilden av den subjektivt upplevda situationen. De illustrerar emellertid alla de olika krav som ska uppfyllas och allt det arbete som ska upprepas dag efter dag – kring måltider, disk, städning, tvätt, inköp, tillsyn och omvårdnad av barn och anhöriga (inklusive männen!), transport av barn till och från dagmamma eller daghem eller till olika fritidsaktiviteter, osv. Att få ihop allt detta blir – som Tora Friberg (1990) beskriver det – ett vardagslivets pussel och ett bemästrande av »de organisatoriska stötestenarna».

För de kvinnor som faktiskt vill kombinera familj och hem med ett lönearbete, på heltid eller deltid, finns hindren och »de organisatoriska stötestenarna» inte bara i den köns-specifika arbetsdelningen i hemmet utan också i arbetslivets och stadens organisation.

Den »genderiserade staden» och dess effekter på kvinnors vardagsliv har sysselsatt särskilt de nordamerikanska kvinnoforskarna. De har kritiserat den amerikanska förorten med dess utbredda villabebyggelse och brist på arbetsplatser och service. Förorten stämpades som en kvinnofälla.⁵ Bilden har inte tecknats lika mörk i de än så länge relativt fåtaliga skandinaviska studierna (bl a visar Karla Werner, 1981, hur hemmavarande kvinnor i ett par småhusområden, trots sin isolerade situation, omfattade en förnöjsam husmorsideologi och utvecklade ett levande kontaktnät i grannskapet).

Den rumsliga uppdelningen av staden med åtskiljandet av arbetsplatser och bostäder är emellertid ett gemensamt drag hos städerna i den industrialiserade delen av världen. I Sverige under rekordårens utbyggnad av allt mer perifera och storskaliga bostadsområden blev detta mönster än mer markant (Franzén & Sandstedt, 1981). Framför allt blev det kvinnor som drabbades och kvinnor i arbetarklassen. Å ena sidan isolerades de i en privat tillvaro i en miljö utan sociala band mellan de nyinflyttade hushållen, å den andra utsattes de för bostadspolitikens oförmåga att erbjuda service, offentlig barnomsorg och kollektiva transporter, när de också skulle klara av ett lönearbete. Som Simonsen (1990) uttrycker det i en granskning av könsdimensionen i efterkrigstidens funktionsuppdelade stad – »the conflicts between production and reproduction have increasingly been internalized into the everyday life of the individual woman».

Det finns emellertid också kvinnoforskare som pekar på risken att se kvinnor som en homogen grupp med gemensamma intressen. Klassmässiga och kulturella skillnader skapar olika villkor. Studierna av livsformens betydelse för kvinnors förhållande till arbete och hem (Rahbek Christensen, 1987; Friberg, 1990) visar att kvinnors subjektiva uppfattningar och levnadssätt leder till olika strategier för att handskas med vardagslivets problem. Visionen om ett annorlunda vardagsliv kan därför ha olika relevans för kvinnor i olika livssituationer eller vara mer eller mindre tillämplig, men de grundläggande skälen till en förändring – de patriarkala strukturerna i

samhället – sammanfaller för många kvinnor.

Visionens betydelse är att den håller fram tänkbara alternativ. De finns redan nu inom räckhåll som praktiska förebilder med klara indikationer om att kvinnor har något att vinna på förändringarna.

Det kända och det ännu-inte-kända

Charlotte Bloch (1988) talar om skillnaden mellan det kända och det ännu-inte-kända och om hur det okända finns i mellanrummen, i *sprickorna, övergångarna* och *brotten*. Sprickor är plats och tid mellan den ordnade och rutiniserade tillvaron där något oväntat inträffar. Övergångarna motsvaras av förändringar knutna till ålder, social status eller andra materiella förändringar i människors omgivning, medan brotten sker som en plötslig förändring där framtiden är okänd. I sin artikel »Livsformer og utopier» anknyter Bodil Bjerring (1989) till samma tankegångar. Hon ser just dessa sprickor, övergångar och brott som något som skapar basen för förändring. Vi kan inte, menar Bjerring, bara betrakta människors (kvinnors) livsform som given, vi måste också inse att det finns en dynamik i livsformen, att det är i mellanrummen som det självklara problematiseras och nya insikter och handlingsmönster uppstår. Den konkreta utopin har här sitt berättigande, som riktmärke och vägvisare till en möjlig förändring.

Existerande mellanrumsfenomen – i de sprickor och övergångar som utgör en potential till förändring – har vi funnit i de experiment med och praktiska tillämpningar av nya former för vardagslivets organisering som pågår på olika håll. Det är olika exempel på kollektivt boende, ekologiska byar, nya organisationsformer för den offentliga omsorgen med integration av informella aktiviteter, initiativ till självförvaltning inom boendesfären och kooperativt organiserad produktion på lokal nivå.

Kollektivhus på arbetsgemenskapens grund

Kollektivboendet i den form de nya kollektivhusen i Sverige och »bofællesskaben» i Dan-



Foto: Ateljé Wahlberg, Svenska Slöjdföreningens fotoutställning 1935 i kollektivhuset på John Ericssonsgatan 6 Stockholm.

mark uppvisar, innehåller just de kvalitativa värden och den vardagspraktik som idéerna om det nya vardagslivet förespråkar. Kollektivhusens invånare tillämpar idén om det lokala hushållsarbetet på mellannivån genom att gemensamt ordna måltider, där män och kvinnor har samma ansvar. Det gemensamma arbetet omfattar oftast andra uppgifter, knutna till tillsyn och underhåll av den fysiska miljön, städning, trädgårdsarbete och liknande sysslor.

Det är genomgående en stark representation av kvinnor i dessa nya kollektivhus. Det är särskilt ensamstående kvinnor med barn som skapar den stora kvinnoövervikten (Caldenby & Walldén, 1984; Blomberg, m fl, 1986; Woodward, m fl, 1989). Det finns inte något entydigt stöd för att de boende uppfattar formen som mera lämpad för kvinnor, men indirekt kan det framgå. Det är betyd-

ligt fler kvinnor som uppger att deras sociala liv förändrats efter inflyttningen i kollektivhuset (Woodward, m fl, 1989). Forskarna pekar på två orsaker: att kvinnorna på grund av den gemensamma mathållningen inte behöver laga mat varje dag och att särskilt de ensamstående mödrarna får en avlastning i den vardagliga omsorgen om barnen.

I kollektivhusens gemensamma hushållsarbete är män och kvinnor engagerade på samma villkor; arbetet delas upp oberoende av kön. Även om detta inte leder till total utjämning av könsskillnaderna – och det vore ju högst osannolikt – minskar barriärerna och »de värsta groparna faller man inte i» (Blomberg, m fl, 1986). Mellannivån blir det könsneutrala område där gamla mönster i manligt och kvinnligt bryts ner.

Tora Friberg sammanfattar i sin avhandling *Kvinnors vardag* (1990) det hon funnit

gemensamt för de kvinnor i olika livsformer hon undersökt – »att känna sig säker på att barnen har det bra, få tiden att räcka till och orka med de olika sysslor som måste utföras». Det är i det perspektivet kollektivboendet är intressant. Hur är det då med barnen? Ger kollektivhusen bättre förutsättningar för att föräldrar ska känna sig säkra på att barnen har det bra?

Mycket av de dokumenterade erfarenheterna talar för att detta faktiskt är fallet. I kollektivhusen där barnfamiljer är den dominerande gruppen får barnen kontakter över generationsgränserna och de får gott om kamrater på nära håll. Barnen är heller inte anonyma för de andra vuxna. Den ovanligt väl utvecklade sociala kontrollen blir ett stöd för de enskilda föräldrarna. »Man ser vad ungarna har för sig. Alla är intresserade av barn, alla bryr sig om barn.» (Intervju i Caldenby & Walldén, 1984). Att man känner varandra väl leder till praktisk hjälp med barnpassning, en informell omsorg som blir särskilt viktig för de ensamstående mammorna.

Offentlig omsorg på mellannivån

Idén om mellannivån som en mötesplats för de boende och den formella omsorg som den offentliga sektorn står för, kan exemplifieras med erfarenheter från kollektivhuset Stolplyckan i Linköping – ett större hus (på ca 180 lägenheter) än de som annars byggts under de senaste åren. Här har daghem och service-lägenheter för äldre integrerats i huset. Det betyder att de lokaler och den personal som daghemmen och de äldre kräver också står till de boendes förfogande. Restaurangen och dess kök serverar måltider på dagtid, på kvällstid kan de boende själva ordna måltider. Utrymmen för dagisbarnen och de äldre kan också utnyttjas för de boendes fritidsaktiviteter och de boende har ett långtgående inflytande på hur huset fungerar.

Stolplyckan har visat sig som en intressant modell för en samverkan på lokal nivå mellan kommunen och de privata hushållen (Pedersen, 1991) och ett exempel på hur idén om det nya vardagslivet kan gestalta sig. Men det visar också att det krävs särskilda ambitioner

från det offentliga sidan, ambitioner i en sektoröverskridande riktning där kommunernas olika organ måste samverka.

Ett aktuellt fenomen som också illustrerar en lokal omsorg med nya förtecken är den föräldrakooperativa formen för daghem. Deras antal har vuxit till bortåt 500 enligt nya uppgifter. Bakgrunden är delvis den pågående »nedmonteringen» av den offentliga sektorn, men delvis också ett uttryck för många föräldrars önskan om ett större engagemang i barnens dagliga tillvaro. Den studie som genomfördes för några år sedan (Lieberg & Engström, 1987) visade att det fanns en viss social snedfördelning till tjänstemannagruppernas fördel, men detta är en snedfördelning som också finns på de kommunala daghemmen. Arbetarklassens kvinnor väljer av olika skäl, också sådana som har med tradition och värderingar att göra, andra former för barntillsyn än daghem (Kugelberg, 1987). Trots detta finns det bland de föräldrakooperativa daghemmen ett stort antal föräldrar från LO-området. Slutsatsen som dras är att det som karakteriserar kooperativföräldrarna mer har med livsstil och levnads-mönster att göra än lönenivå och utbildningsbakgrund (Lieberg & Engström, 1987).

Ekologifrågan

I en feministisk värdestruktur har hänsyn till natur och miljöns bevarande en central plats (Halsaa, 1988). Bland frågor som kvinnor aktiva inom politiken prioriterar finns sådana som rör barnomsorg, boendet, utsatta grupper i samhället men också miljön. Kvinnor betonar livskvalitet framför ekonomisk tillväxt och ökad materiell standard (Peterson, 1984; Hedlund-Ruth, 1985).

En konsekvent form för boende med en ekologisk inriktning är de så kallade ekobyar som intresset nu växer för. Erfarenheterna från det fåtal som ännu så länge realiserats beskriver boendeformen som ytterligare ett exempel på en levande mellannivå. Deras praktik kring resurshushållning, där odlingar och eget ansvar för närmiljön är viktiga element, skapar också den sociala gemenskap som vi menar utmärker det nya vardagslivet.

Alla vinner på det nya vardagslivet

Kollektivhus och ekobyar, en betoning av grannskapet och en förstärkning av en informell omsorg kan betraktas som uttryck för en längtan tillbaka till ett traditionellt lokalsamhälle, som en nostalgisk och regressiv utopi (Franzén, 1985). Men placerar vi oss mitt i kvinnors vardag är beroendet av närhet i tid och rum, och behovet av att skapa en helhet i det splittrade vardagslivet, något som har mycket litet med nostalgi att göra.

Det är heller inte bara kvinnor med ansvar för barn och familj som är berörda. Det finns flera grupper vilkas vardagsliv är starkt knutet till den lokala miljön och som skulle vinna på att mellannivån blev en ny social arena för gemenskap och omsorg, människor som står utanför det vanliga arbetslivet: arbetslösa, förtidspensionerade, många handikappade och gamla med behov av tillsyn och vård. Bland de allra äldsta är för övrigt en stor grupp ensamboende kvinnor.

Riktat vi blickarna mot vad som sker i samhället i stort – i övergången från det industriella samhället till det som kallas det postindustriella – är snart den främsta produktivkraften inte längre lönearbetet. Den teknologiska utvecklingen minskar det totala lönearbetet i samhället och permanent sysselsättning kan inte längre garanteras alla (Gorz, 1989).

Inför perspektivet av den segmenterade arbetarklassen och den tudelade arbetsmarknaden, med några få inne och de många utanför, är Gorz vision att »arbetssamhället» ska avlösas av ett samhälle »där var och en kan förtjäna sitt uppehälle genom att arbeta (lönearbeta, mitt påpekande), men arbeta mindre och mindre, på mer och mer intermittent sätt, där var och en har rätt till det fulla medborgarskap som arbetet skänker, och till ett 'andra liv', privat, mikrosocialt eller offentligt» (ibid s 250). Genom produktivtetsökningen kan den totala arbetstiden inom en tjugoförårsperiod minskas till närmare hälften och alla kan få del i lönearbetet. När lönearbetstiden gått ner till 25 eller 30 timmar i veckan kan den disponibla tiden fyllas med verksamheter utan ekonomiskt mål och som berikar människors tillvaro. Det är fak-

tiskt det nya vardagslivet som Gorz beskriver när han karakteriserar dessa verksamheter som omsorgs- och vårduppgifter i form av inbördes hjälp som »väver ett nät av solidaritet och sociala relationer i kvarteret», konstnärligt skapande verksamheter eller sådana som är inriktade på reparation och självproduktion av föremål och livsmedel, bara för nöjet att få göra dem själv.

Den förutsättning som *tiden* utgör – att det finns tid för att utpröva ett nytt sätt att leva, tid för att engagera sig i deltagandeprocesser – är en viktig fråga. Vi har i forskargruppen fört fram tiden som en strategisk fråga för förverkligandet av modellen. Vi har pekat på sextimmarsdagen – idag uttraderad på den politiska dagordningen i vårt hörn av Europa. Men kanske kommer »strukturens» egen dynamik och inneboende krafter att på nytt aktualisera hur det oavlönade och det avlönade arbetet ska kunna fördelas på ett rättvist sätt – rättvist mellan kvinnor och män, rättvist mellan privilegierade skikt i samhället och de annars utstötta.

NOTER

- 1 Sedan 1979 har nordiska konferenser under temat Bygga och bo på kvinnors villkor ordnats vartannat år. På den första i Kungälv som samlade drygt ett hundratal kvinnor – planerare, journalister och forskare – togs ett manifest som beskrev ett »samhälle ordnat med hänsyn till barns behov och människors dagliga sociala förnyelse». Rita Liljeström, som deltog som inledare på konferensen, förde fram idén om en mellannivå, en nivå mellan de privata hushållen å ena sidan och »storsamhället» å den andra (Bygga og bo på kvinners vilkår. Rapport fra en konferanse, Kungälv 4–6 mai 1979).
- 2 Forskargruppen har bestått av: från Danmark Birte Bech Jørgensen, Tarja Cronberg, Hedvig Vestergaard; från Norge Sigrun Kaul, Anne Saeterdal; från Finland Liisa Horelli, Kirsti Vepsä samt från Sverige Ingela Blomberg, Birgit Krantz och Inga-Lisa San Gregorio.
- 3 Under 80-talet har ca 40 kollektivhus byggts i Sverige där principen varit gemensamt arbete i någon form (se t ex Woodward, m fl, 1989). De danska bofælleskaben repre-



Foto: Ateljé Wahlberg, Svenska Slöjdföreningens fotoutställning 1935 i kollektivhuset på John Ericssonsgatan 6 Stockholm.

rar ett kollektivboende i form av mindre gruppbebyggelse och uppstod redan i mitten av 70-talet. De kom att inspirera den svenska nya kollektivhusrörelsen. En presentation på engelska finns i McCamant & Durrett, 1988.

- 4 Man behöver bara hänvisa till författare som Henri Lefebvre och Agnes Heller.
- 5 Inga-Lisa Sangregorio ger i sin bok *Kvinnorum i mansvärld* (1984) en översikt av den då aktuella nordamerikanska forskningen som tog upp stadsplanering, bostadspolitik och kvinnors situation. Sociologen Gerda Wekerle har i *New Space for Women* (1980) redovisat egna och andras studier inom området. En brittisk antologi är Little, Peake & Richardson (eds), *Women in Cities*, 1988. En internationell översikt i ett kulturgeografiskt perspektiv över forskningen om »den genderiserade staden» ger också Gunnel Forsberg i sin avhandling *Industriomvandling och könsstruktur*, 1989.

LITTERATUR

- Ahrne, Göran, *Vardagsverklighet och struktur*, Bokförlaget Korpen, Göteborg 1981.
- Bech Jørgensen, Birte, »Hvorfor gør de ikke noget?» i Bloch Ch m fl *Hverdagsliv, kultur og subjektivitet*, Kultursociologiske skrifter nr 25, Institut for Kultursociologi, Københavns universitet, Akademisk Forlag, 1988.
- Bjerring, Bodil, *Livsformer og Utopi*, paper till NordRefos Workshop i Hanaholmen mars 1989 om kvinnor och regional utveckling, 1989.
- Bloch Charlotte, »Om forskel mellem det kendte og det endnu-ikke-kendte» i Bloch, Ch, m fl, *Hverdagsliv, kultur og subjektivitet*, Kultursociologiske skrifter 25, Institut for Kultursociologi, Københavns universitet, Akademisk Forlag, 1988.
- Blomberg, Ingela, m fl, *Levande kollektivhus*. Att leva, bo och arbeta i Hässelby familjehotell, BFR R19:1986, Stockholm 1986.

- Caldenby, Claes & Åsa Walldén, *Kollektivhuset Stacken*, Bokförlaget Korpen, Göteborg 1984.
- Davies, Karen, »Manlig tid och kvinnors verklighet», i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 4:1987.
- Forsberg, Gunnel, *Industriomvandling och könsstruktur*. Fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader, Geografiska regionstudier nr 20, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, 1989.
- Forskargruppen för Det nya vardagslivet, *Det nya vardagslivet*, NORD, Kommittén för jämställdhetsfrågor, 1984.
- Forskergruppen för Det nye hverdagslivet, *Veier til det nye hverdagslivet*. Om integrering av hverdagslivets oppgaver på et mellomnivå, Nordisk Ministerråd, NORD 1987:61.
- Franzén, Mats & Eva Sandstedt, *Grannskap och stadsplanering*. Om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Sociologica Upsaliensis 17, Uppsala 1981.
- Franzén, Mats, »Socialismen vid vägskälet – utopism, nymoralism eller modernism?» i *Zenit* nr 87, 1/1985, Lund 1985.
- Friberg, Tora, *Kvinnors vardag*. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum, Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar 109, Lund University Press, Lund 1990.
- Friberg, Mats & Ulf Himmelstrand, »Framtidens svenska modeller» i Himmelstrand, U & Svensson, G (red), *Sverige – vardag och struktur*. Sociologer beskriver det svenska samhället, Norstedts, Stockholm 1988.
- Goetz, André, *Kritik av det ekonomiska förnuftet (Métamorphoses du travail. Quete du sens. Critique de la raison économique)* Alfabeta Bokförlag AB, 1989.
- Gullestad, Marianne, *Kitchen-table Society*. A Case Study of the Family Life and Friendships of Young Working-Class Mothers in Urban Norway, Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Gullestad, Marianne, »Hverdagslivet som symbol. En fortolkning av norsk samtidskultur» i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr 4, 1986.
- Halsaa, Beatrice, »Reproduksjon, omsorgsrasjonalitet og estetikk – en feministisk utopi», *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 4/1988.
- Kaul, Sigrun, »Det nya vardagslivet – en konkret utopi» i konferensrapporten *Arbete och kvinnlig erfarenhet*, sept 1989 i Norrköping, 1990.
- Krantz, Birgit, »Kvinnors kunskaper och erfarenheter i planeringsprocessen» i Eneroth, B (red), *Kvinnor om boende och planering*, SIB Meddelande M:27, Gävle 1989.
- Krantz, Birgit, »Helping Each Other. A Swedish Perspective» i *Canadian Woman Studies*, fall 90 (Volume 11, Number 2), 1990.
- Kugelberg, Clarissa, *Allt eller inget*, Barn, omsorg och förvärvsarbete, Stockholm 1987.
- Lieberg, Mats & Carl-Johan Engström, *Föräldrakooperativa daghem – den tredje vägen inom barnomsorgen*, Kooperativa institutet, BFR och institutionen för byggnadsfunktionslära/Lunds universitet, Stockholm 1987.
- Liljeström, Rita & Edmund Dahlström, *Arbetarkvinnor i hem-, arbets- och samhällsliv*, Tidens förlag, Stockholm 1981.
- Liljeström, Rita, *Kultur och arbete*, Liber Förlag och Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1979.
- Little, Jo, Peake, Linda & Pat Richardson (eds), *Women in Cities*. Gender and the urban environment, Macmillan, 1988.
- Pedersen Britt, *Kollektivhuset Stolplyckan – från idé till verklighet*, under publicering, 1991.
- McCament, Kathryn & Charles Durrett, *Cohousing*. A Contemporary Approach to Housing Ourselves, Habitat/Ten speed press, Berkeley, California 1988.
- Rahbek Christensen, Lone, *Hver vore veje*. Livsformer, familietyper og kvindeliv, Etnologisk Forum, Lyngby 1987.
- Sangregorio, Inga-Lisa, »Det nya vardagslivet – en utopi om helhet» i Sangregorio, I-L (red), *Motbilder*. Sju samhällsdebattörer om kooperativa framtider, Kooperativa institutet, Stockholm 1988.
- Sangregorio, Inga-Lisa, *Kvinnorum i mansvärld*. Hur stadsplanering och bostadspolitik påverkat den amerikanska kvinnans situation, Stockholm 1984.
- Simonsen, Kirsten, »Urban Division of Space: A Gender Category! The Danish Case» i *Scandinavian Housing & Planning Research* 7: 143–153, 1990.
- SOU 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige*, Maktutredningens huvudrapport, Stockholm 1990.
- Weckerle, Gerda R et al (eds), *New Space for Women*, Westview Press, 1980.
- Werner, Karla, *Egen härd*. Om kvinnoliv i småhusområden, Gidlunds, Stockholm 1981.
- Woodward, Alison, Vestbro, Dick Urban & Maj-Britt Grossman, *Den nya generationens kollektivhus*. Experiment med social integration, förvaltning och rumsutformning, BFR T16: 1989, Stockholm 1989.

SUMMARY

Women's visions of a new, everyday life.

The article introduces a feminist perspective of how everyday life can be transformed to better fulfill the needs of social interaction and mutual help at the local level. The vision of »The New Everyday Life», has been elaborated by a group of Nordic women researchers and a brief presentation in English will be appearing soon.

Women's reproductive tasks, combined with wage labour, create conflicts for most women. This occurs due to time constraints combined with women often serving as the primary caretaker. The situation is further aggravated through gendered city planning and housing policies where male values dominate. In concrete terms the proposed alternatives for a changed everyday life include common household activities, e.g. common meals such as those practiced in collective housing units in Sweden and Denmark.

Other forms of common practice which could be implemented include collaboration with social service institutions to develop small, decentralized child care units with independent management responsibilities. These activities constitute a basis for a vitalized social arena. The article goes on to analyze experiences from existing cases in Sweden. It concludes with a future scenario of how decreased labour in the formal sector might support demands for improved »conviviality» at the local level.

Birgit Krantz
Institutionen för byggnadsfunktionslära
Sektionen för arkitektur
Lunds universitet
Box 118
S-221 00 Lund
Sweden